Koksnes deficīta draudi pasaulē jau līdz 2050 gadam

Māris Liopa, Zemeunvalsts.lv

Apvienoto Nāciju Organizācijas Pārtikas un lauksaimniecības organizācija – FAO - savā jaunākajā ziņojumā *„The State of the World's Forests 2026”* uzsver, ka līdz gadsimta vidum pasaulē var rasties nepieciešamība pēc papildu 20 līdz 40 miljoniem hektāru produktīvu saimniecisko jeb komerciālo mežu platībām. Prognozes liecina, ka iedzīvotāju skaita pieauguma un plaukstošās bioekonomikas dēļ pieprasījums pēc koksnes produktiem līdz 2050. gadam palielināsies par trešdaļu. Ziņojuma autori norāda, ka tikai ar dabiskajiem mežiem vien šo strukturālo nesaisti starp patēriņu un ilgtspējīgu piegādi novērst nebūs iespējams.

Situāciju saasina fakts, ka kopš 1990. gada koksnes ražošanai piemēroto mežu platības pasaulē ir sarukušas par gandrīz 30 miljoniem hektāru. Lai gan stādīto mežu platības tajā pašā periodā ir pieaugušas par 120 miljoniem hektāru, pēdējā desmitgadē šis paplašināšanās temps ir palēninājies. Īpaši lielas problēmas sagaidāmas *Subsahāras Āfrikā, kur kurināmā koksne veido pat 90% no kopējā apjoma un katru gadu līdz 2030. gadam būtu nepieciešams iestādīt vairāk nekā 300 000 hektāru jaunu mežu. Tas pats attiecas uz komerciālo koksni, kuras pieprasījuma segšanai vajadzētu papildu 33 miljonus hektāru augsti produktīvu plantāciju.

Plantāciju loma un bioekonomika nākotnē

Tomēr eksperti aicina saglabāt piesardzību attiecībā uz intensīvi apsaimniekotām monokultūrām, jo tās ekoloģiski nevar uzskatīt par atjaunotām mežaudzēm. Turklāt šādu mākslīgu plantāciju izveide izmaksu ziņā ir gandrīz sešas reizes dārgāka nekā dabiski veicināta meža reģenerācija. Kā piemērs nevienmērīgai resursu sadalei tiek minēta Japāna, kur pēckara desmitgadēs veiktā stādīšana esot radījusi situāciju, kad puse stādīto mežu ir vecāki

par 50 gadiem, pārsniedzot vietējo būvnieku pieprasījumu pēc ciedra un cipreses koksnes.

Kopējais globālais koksnes ieguves apjoms 2023. gadā sasniedza 3,86 miljardus kubikmetru, ko līdzīgās daļās veidoja apaļkoksne un kurināmā koksne. Lai gan pēdējos atmežošanas tempi pasaulē ir nedaudz mazinājušies, palēninājusies ir arī jaunu mežu izplešanās. Koksnes tirdzniecībā būtiska loma joprojām ir Ķīnai, kas 2025. gadā importēja koksni miljardiem dolāru vērtībā no Krievijas un Jaunzēlandes, vienlaikus eksportējot gatavo produkciju uz ASV un Austrāliju. FAO ģenerāldirektors Cju Donju uzsver, ka organizācijas nākotnes prioritāte būs daudz lielāks uzsvars uz ilgtspējīgu ražošanu, kas ietver ne tikai lauksaimniecību, bet arī mežsaimniecību. Kopš 2027. gada plānotās ANO Apmežošanas un mežu atjaunošanas desmitgades laikā centīsies risināt šos jautājumus, vienlaikus mazinot slikti pārvaldītas un ekoloģiski nepiemērotas koku stādīšanas riskus.

Neizbēgams resursu trūkums un interešu konflikts

Pasaules iedzīvotāju skaita pieaugums un pāreja uz zaļo bioekonomiku, piemēram, fosilo kurināmo aizstāšana ar koksnes biomasu rūpniecībā, rada strauju pieprasījuma kāpumu, ko dabiskās ekosistēmas nespēj nodrošināt bez neatgriezeniska kaitējuma dabas daudzveidībai. Koku stādījumi jeb plantācijas ir nepieciešams risinājums koksnes deficīta novēršanai, taču intensīvas monokultūras, diemžēl, neatjauno pilnvērtīgu meža ekosistēmu. Turklāt to ierīkošana ir finansiāli dārga, līdz pat sešas reizes dārgāka par dabisko atjaunošanos. Tas prasa rūpīgi plānotu investīciju un ekoloģisko risku līdzsvaru.

Kamēr dažos planētas reģionos - kā piemēram, Āfrikā - draud koksnes nepietiekamība ikdienas izdzīvošanai un enerģētikai, citviet vērojama resursu “novecošanās” un pat pārpilnība vietējā tirgū. Tas norāda uz nepieciešamību pēc globāli koordinētas, ilgtspējīgas mežsaimniecības politikas, lai mežu platību paplašināšana netiktu veikta stihiski vai videi kaitējošā veidā.
Pasaules mežu situācijā šobrīd veidojas “dziļa aiza”, kurā Subsahāras Āfrikas reģions un, piemēram, Ziemeļeiropa ar Baltiju atrodas pilnīgi pretējos attīstības posmos. Šis kontrasts spilgti parāda, kā vienā pasaules daļā mežs ir kritisks un apdraudēts ikdienas izdzīvošanas resurss, kamēr otrā – stabili pārvaldīts

ekonomiskās labklājības un enerģētiskās neatkarības balsts kā tas ir pie mums Latvijā.

Subsahāras Āfrikā energokrīze ir tiešā veidā saistīta ar mežu izzušanu un ekoloģisko degradāciju. Šajā reģionā pat 90 procenti no visas koksnes ražas tiek izmantoti kā kurināmā koksne un kokogles. Tā kā iedzīvotājiem trūkst piekļuves modernai enerģētikas infrastruktūrai, gāzei vai elektroenerģijai, miljoniem mājsaimniecību ir spiestas patērēt vietējos mežu resursus un burtiski tos "nokurināt" vienkāršai ēdiena gatavošanai un apkurei. Šis milzīgais spiediens rada apburto loku - āfrikāņu skaits strauji aug, pieprasījums pēc enerģijas palielinās, un dabiskie meži tiek noplicināti daudz ātrāk, nekā tie spēj atjaunoties. Lai gan šajā pasaules reģionā līdz desmitgades beigām katru gadu būtu nepieciešams iestādīt simtiem tūkstošu hektāru jaunu komerciāli izmantojamu mežu, vājā ekonomika, investīciju trūkums, dārgās plantāciju izveides izmaksas un vietējā korupcija kavē šo mērķu sasniegšanu.

Ziemeļeiropā un Latvijā - resursu pārpilnība un ilgtspēja.

Absolūti cita situācija ir Ziemeļvalstīs, kur, piemēram, Somija un Zviedrija, ir vienas no mežainākajām teritorijām pasaulē un ar mežu ir klāti vairāk nekā 60 procenti no valsts platības. Šajos reģionos jau gadu desmitiem tiek īstenota stingri regulēta mežsaimniecība, kur katra nocirstā koka vietā tiek iestādīti vairāki jauni – tāpat kā pie mums Latvijā. Tas nodrošina, ka kopējā koksnes krāja un mežu platības nevis sarūk, bet gan pastāvīgi palielinās.

Latvija šajā ziņā stabili ierindojas Eiropas Savienības "zaļajā virsotnē", jo aptuveni 54 procentus mūsu valsts teritorijas klāj meži. Kopš pagājušā gadsimta deviņdesmitajiem gadiem Latvijas mežu kopējā koksnes krāja ir pieaugusi par vairāk nekā 200 miljoniem kubikmetru, sasniedzot iespaidīgus rādītājus. Galvenā atšķirība no Āfrikas situācijas slēpjas tajā, ka Latvijā un Ziemeļeiropā koksne netiek patērēta primitīvai dedzināšanai, kas degradē vidi. Tā vietā koksnes biomasa tiek racionāli novirzīta modernai centralizētajai siltumapgādei, nodrošinot valstu enerģētisko drošību, un augstvērtīgu eksporta preču ražošanai. Kamēr Āfrikā cīnās ar akūtu resursu deficītu un enerģētisko nabadzību, Latvija un tās kaimiņvalstis pierāda, ka ar gudru plānošanu ir iespējams panākt situāciju, kurā mežsaimniecība

sniedz lielu artavu ekonomikai, vienlaikus saglabājot dabas vērtības nākamajām paaudzēm.

Āfrikas situācija un pasaules meža sertifikācijas sistēmas

Nelielās FSC un PEFC sertificēto mežu platības Āfrikā, salīdzinot ar kopējo ar mežu pārklāto teritoriju apjomu, ir tiešs pierādījums vietējai energokrīzei un mežu pārvaldības modelim. Kamēr Ziemeļeiropā un Latvijā mežu sertifikācija aptver ļoti ievērojamas šo zemju platības un ir kļuvusi par tirgus standartu, Āfrikā situācija ir dramatiski atšķirīga.

Kopējā Āfrikas mežu platība ir aptuveni 637 miljoni hektāru. No tiem saimnieciskie jeb komerciālie meži aizņem ap 290 miljonus hektāru. Tomēr saskaņā ar organizāciju datiem, FSC sertificēti ir tikai aptuveni 10,7 miljoni hektāru, bet PEFC sistēma tropu reģionos tikai sāk attīstīties, piemēram, caur reģionālajām shēmām Gabonā. Rezultātā sertificēts ir mazāk nekā 2% no visas Āfrikas mežu kopplatības un tikai aptuveni 1% no lietusmežiem.

Malkas ekonomika un nelegālā mežizstrāde

FSC un PEFC sertifikāti tika izstrādāti starptautiskajām industriālās koksnes un papīra piegādes ķēdēm. Taču, kā jau zināms, 90% no Āfrikas mežu ražas “noēd” malka un kokogles vietējam patēriņam. Vietējam iedzīvotājam Subsahāras Āfrikā, kurš nocērt koku, lai pagatavotu ēdienu, nav nepieciešams FSC marķējums, un vietējā neoficiālajā tirgū par to neviens nemaksās. Tā kā lielākā mežu izmantošanas daļa atrodas ārpus globālās tirdzniecības rāmjiem, sertifikācijai tur vienkārši nav ekonomiska pielietojuma.

Starptautiskie pētījumi liecina, ka dažos Āfrikas reģionos no 50% līdz pat 90% koksnes aprites nāk no neoficiāliem vai nelegāliem kanāliem. Nelegāli iegūtu koksni nav iespējams sertificēt, jo FSC un PEFC pieprasa stingru izsekojamību un likumību no augoša koka līdz gatavam produktam. Kamēr pastāv milzīgs neoficiālais tirgus un vāja tiesiskā vide, ilgtspējīgas saimniekošanas prakses nespēj konkurēt ar lēto, nekontrolēto koksni.

Āfrikas pārvaldības vide – izmaksas un birokrātija

Sertifikācijas sekmīga ieviešana ir cieši saistīta ar valsts pārvaldības kvalitāti, tiesisko drošību un skaidrām īpašumtiesībām. Āfrikā aptuveni 94% mežu pieder valstij, un privātais sektors pārvalda tikai ap 6%. Valsts iestādēm bieži trūkst kapacitātes, finansējuma un politiskās gribas, lai uzturētu sarežģītos un dārgos sertifikācijas procesus. Turpretim, piemēram, PEFC sistēma, kas balstās uz nacionālo standartu savstarpēju atzīšanu, Eiropā attīstījās strauji tāpēc, ka tur jau vēsturiski bija sakārtoti nacionālie likumi. Āfrikā daudzām valstīm joprojām nav savu nacionālo mežu ilgtspējas standartu, ko PEFC varētu akreditēt.

Sertifikācijas iegūšana un ikgadējie auditi ir dārgs process. Eiropas un mūsu Latvijas lielie mežizstrādes uzņēmumi vai kooperatīvi šīs izmaksas var visai viegli nosegt, jo sertificēta koksne paver durvis uz maksātspējīgiem Eiropas un ASV tirgiem, kur par to maksā augstāku cenu. Āfrikas vietējiem uzņēmumiem šīs sākotnējās investīcijas un stingrās prasības – īpaši darba drošības un sociālie standarti - bieži ir finansiāli nepanesams slogs. Ja uzņēmums savu produkciju neeksportē uz Eiropu, tam nav ekonomiska stimula šīs izmaksas segt.

Sertifikācijas “oāzes”

FSC un PEFC Āfrikā šobrīd darbojas kā "oāzes" tuksnesī – tās sekmīgi aptver atsevišķus lielus, uz eksportu orientētus uzņēmumus Kongo baseina lietusmežos vai Dienvidāfrikas industriālajās plantācijās. Tomēr, kamēr netiks risināta Āfrikas enerģētiskā krīze un iedzīvotājiem nebūs alternatīvu malkai, ļoti lielas mežu platības paliks ārpus jebkādas formālas un ilgtspējīgas mežu sertifikācijas kontroles.

****Subsahāras Āfrika*** *ir ģeogrāfisks un kultūrvēsturisks apzīmējums Āfrikas kontinenta daļai, kas atrodas uz dienvidiem no Sahāras tuksneša. Šis reģions aptver lielāko daļu kontinenta teritorijas un ietver gandrīz 50 valstis ar milzīgu dabas, valodu un kultūru daudzveidību.*

Avoti: Starptautiskās mežu sertifikācijas sistēmu un pasaules meža nozares informācijas vietnes, kā arī FAO “The State of the World's Forests 2026”.